

Crítica das ideas de substancia e causalidade en Hume

1.- CONTEXTUALIZACIÓN

1.1.- Histórica

(Ver tema Locke)

1.2. Cultural e filosófica

(Ver tema Descartes e Locke)

1.3. Contexto vital e produción filosófica

Nado o 26 de abril de 1711, en Edimburgo, Escocia, Hume estudou dereito nesta cidade, aínda que pronto mostrou a súa paixón pola filosofía. Máis tarde trasladouse a Francia onde escribiu o seu *Tratado sobre a natureza humana*, período que completou cunha estadía en Londres e o seu regreso a Edimburgo. Na súa terra foi acusado de escéptico polas súas obras o que lle fixo perder a solicitude de cátedra na Universidade de Edimburgo. En 1746 e 1648 visitou as cortes de Viena e Turín. Escribe a *Investigación sobre o coñecemento humano*. De novo en 1751 a súa candidatura á cátedra de lóxica na universidade de Glasgow é rexeitada polo seu pensamento, obrigándoo a traballar como bibliotecario na facultade de dereito de Edimburgo. Neste período escribiu *Historia natural da relixión* e *Historia de Inglaterra*, o que lle trouxo máis duras críticas e rexeitamento. O destino cambiou en 1763 cando aceptou a invitación para exercer como secretario da embaixada en París o que lle permitirá facer amizade con personalidades da cultura e do pensamento, entre as que destaca Rousseau. En 1769 regresou a Edimburgo, onde morreu en 1775.

2. A ORIXE DAS IDEAS: IMPRESIÓNS E IDEAS

Para Hume, como bo empirista que é, todo o material co que traballa a nosa mente son percepcións, non hai nada previo; as ideas innatas non existen. A percepción é, polo tanto, todo o que a nosa mente contén e que adquiriu a través dos nosos sentidos ou exercendo o noso pensamento ou reflexión sobre esas percepcións.

2.1. Clases de percepcións

Todas as percepcións da mente humana redúcense a dúas clases: impresións e ideas. A diferenza entre as dúas consiste no grao de forza e vivacidade con que afectan á mente.

- **Impresións:** percepcións que entran con maior forza e viveza na nosa mente; son as nosas sensacións, paixóns e emocións cando fan a súa primeira aparición na alma. Poden ser:

- **De sensación:** aparecen na nosa mente por causas descoñecidas pero dende sensacións primeiras
- **De reflexión:** aparecen por reflexión a partir das sensacións.

- **Ideas.** *“Por ideas refírome ás imaxes débiles das impresións, cando pensamos e razoamos...”* As ideas son as impresións que volven ao noso pensamento; son moito máis débiles e están ordenadas na nosa mente por as tres leis da imaxinación: contigüidade, causalidade e semellanza.

2.2. Ámbitos e niveis de coñecemento

A razón (empregada en Hume como sinónimo de “comprensión”), redúcese ao ámbito do razoamento demostrativo. Existen dous clases ou tipos de obxectos de coñecemento:

- **Relación entre ideas:** veñen por intuición e demostración. É un tipo de coñecemento necesario ((a súa negación é contraditoria) e a priori (previo a todo contacto co mundo); polo tanto non se orixina na experiencia. A este tipo de coñecemento pertencen ás matemáticas e á lóxica exclusivamente.

- **Cuestións de feito:** este coñecemento réxese polo principio de causalidade, evidencia e probabilidade. Está baseado na experiencia acumulada, é dicir, no **costume**. As cuestións de feito convértense nun plano operativo probable e fiable (feitos vistos moitas veces convertese en probables para o suxeito que os experimenta) no que nos movemos pero non é necesario. Funcionan (as cuestións de feito) como unha segunda natureza (actuamos como se foran necesarias no noso día a día), afirma Hume. As cuestións de feito convértense entón nas realmente importantes para a vida cotiá pero en realidade son relacións continxentes e a súa negación é posible; son a posteriori, é dicir, orixínase na experiencia. Este é o mundo no que se move a humanidade e, por tanto, neste mundo non existe o coñecemento absolutamente fiable nin a ciencia.

2.3.- Organización da mente

Dúas funcións que organizan a nosa mente:

- **Memoria:** conserva a forma orixinal da impresión, o momento e a posición en que se presentaron os obxectos que causaron a impresión sempre que non nos desviemos dela ao recordar algo debido a algún fracaso ou imperfección da devandita facultade. A función principal da memoria non é preservar ideas sinxelas senón a súa orde e posición.
- **Imaginación:** ten a liberdade de trocar e alterar a orde das súas ideas. As fábulas que atopamos en poemas e narracións demóstrano indiscutiblemente. Constitúe a base sobre a que construímos o Universo para nós.

2.4.- Conexión de ideas

As calidades das que xorde a asociación de ideas e polas que a mente transita dunha idea a outra son tres: **similitude, contigüidade no tempo ou no lugar e causa/efecto.**

- **Similitude:** o noso pensamento pasa facilmente dunha idea a outra semellantes; parecerse é un lazo suficiente de asociación para a fantasía.
- **Contigüidade:** igualmente a imaxinación, grazas a un longo costume, crea asociacións entre obxectos que preséntanse contiguos no espazo ou no tempo.

- **Causa/efecto:** non hai ningunha relación que produza unha conexión máis forte na fantasía e que faga que unha idea recorde máis rapidamente outra, que a relación de causa e efecto. A relación causal é a máis extensa e intensa das tres.

3.- A IDEA DE SUBSTANCIA

Toda a filosofía posterior a Aristóteles é herdeira do que poderíamos chamar “**linguaxe substancialista**” e mostra unha clara predisposición polo típico modo aristotélico de considerar o mundo, modo ao que talvez induce, como máis adiante sinalará Nietzsche, a estrutura da nosa propia linguaxe. A estrutura lingüística básica é a estrutura **suxeito-predicado**, que se corresponde coa distinción ontolóxica entre **substancia e atributos**. Substancia é a realidade da cal se predicen os atributos. A concepción tradicional de substancia é o permanente no conxunto de modificacións posibles que lle poden sobrevir aos obxectos. Substancia significa: "o que está debaixo", o que "permanece" baixo os fenómenos aparentes, o que subsistente e persiste.

A linguaxe substancialista aristotélico subsiste ata o século XVII. O racionalismo non renuncia a esta forma de entender a realidade, nin tampouco os empiristas Locke e Berkeley. Hume (xa no XVIII) é o único que, levando ata o final o que poderíamos denominar criterio empirista do coñecemento, concluírá que a noción de substancia carece de fundamento e negará a súa existencia, xa sexa substancia física e/ou espiritual.

Hume preguntárase pola validez da idea de substancia, e farao recorrendo ao criterio de verdade que fixara anteriormente na análise do coñecemento para determinar a validez dunha idea. Segundo tal criterio, unha idea é verdadeira se lle corresponde unha impresión, en caso contrario habemos de considerala falsa. Só hai dous tipos de impresións: as impresións de sensación e as impresións de reflexión, e a idea de substancia non responde a ningunha de estas dúas. Non hai ningunha impresión que corresponda á idea de substancia porque esta idea non contén nada sensible. As substancias non son perceptíbles -mellor devandito, o carácter de substancia das cousas non é perceptíble. Pon o exemplo dunha rosa: *toda a experiencia que podo ter dunha rosa esgótase nas súas propiedades perceptíbles ou fenoménicas: vexo a súa cor, o seu tamaño, a súa forma, os elementos que a compoñen, sinto a suavidade dos pétalos, a textura do talo, cheiro o seu aroma, ...; pero todas estas propiedades que me ofrece a percepción sitúanse no nivel dos atributos e non da substancia. Non podo percibir máis nada que propiedades, por tanto, non hai máis nada que as propiedades descritas.* Se con a palabra «rosa» queremos referir a unha realidade distinta da suma das propiedades perceptíbles, entón **o noso uso desta palabra é ilexítimo**. Con todo, podemos utilizar dita palabra se con ela referímonos non a unha suposta realidade oculta, substrato das propiedades perceptíbles, senón á suma das devanditas propiedades, ao conxunto de ideas simples reunidas pola imaxinación. Podemos utilizar termos como «rosa», «libro», «can», «mente» se prescindimos da interpretación substancialista e aceptamos que son termos cómodos, útiles que utilizamos na nosa linguaxe como compendio de propiedades soamente perceptíbles; pero non podemos dicir que son substancias.

Mesmo a substancia do **EU** queda desacreditada para Hume. O filósofo nega a existencia dunha identidade persoal que perdure no tempo na medida en que esta non se corresponde con ningunha impresión. É a memoria a que nos permite coñecer as relacións causais entre as percepcións. A conexión das diferentes impresións que se suceden créanos a ilusión dunha

conciencia de identidade persoal, é dicir, a percepción dun eu estable que perdura no tempo, pero en realidade non existe. “**O eu é un feixe de sensacións transitorias.**” Fronte a Descartes, e os racionalistas en xeral, onde a identidade persoal é coñecida de xeito evidente e inmediato, e considerada unha intuición que xoga un papel primordial; Hume, nega a posibilidade do coñecemento da identidade persoal na medida en que esta non se corresponde con ningunha impresión.

4.- A CRÍTICA Á IDEA DE CAUSALIDADE

Este é un dos aspectos máis importantes e coñecidos da filosofía de Hume. E as razóns diso están en que con esta crítica Hume, non só se opón á visión filosófica tradicional, senón a unha das crenzas máis arraigadas no sentido común. Hume considerou que as nosas crenzas relativas aos vínculos causais son de extraordinaria importancia debido a que a investigación científica do mundo físico parece ser en gran medida unha investigación das causas dos fenómenos observables; pero tamén porque a relación causa-efecto é esencial na nosa vida cotiá, particularmente nas nosas expectativas respecto dos acontecementos futuros, incluídas as relativas ao modo en que habemos de actuar no mundo para conseguir os nosos propósitos. *Cremos estar moi seguros do que temos que facer para quentar auga e prepararnos un té, do que temos que facer para mover o noso corpo para saír da habitación...* Hume repite con frecuencia que as nosas certezas acerca do que acontecerá no futuro baséanse en inferencias causais. Parécenos que a causalidade se dá no mundo físico e no mundo psíquico, e entre o mundo psíquico e físico. Neste sentido, a nosa actitude básica ante o mundo consiste en supoñer que todo o que ocorre (a aparición dunha cousa, o seu cambio, o seu aniquilación...) ocorre porque se deu unha modificación en algures do mundo que a causou; outra cousa tróuxoa ao ser. Esta idea exprésase en filosofía con a definición do principio de causalidade: todo o que existe necesita doutra cousa para existir que é a súa causa.

Unha causa é a relación entre un obxecto precedente e outro contiguo, de tal xeito unidos que a idea dun determina na mente a idea do outro. Todo o noso coñecemento sobre **cuestións de feito** está gratuitamente baseado na relación causa-efecto; non somos capaces de inferir a existencia dun obxecto a non ser que manteñamos esa conexión, **A idea de causalidade é a idea dunha conexión necesaria entre o feito presente (A) e o que se deduce del, o feito futuro (B);** é dicir, en presenza do primeiro esperamos que se produza **necesariamente** o segundo

Como establecemos esta relación?

- **A Experiencia:** se a causalidade se deriva da experiencia (só por EXPERIENCIA podemos inferir a existencia dun obxecto de doutro), a experiencia cobra especial interese e importancia no pensamento de Hume. Por experiencia recordamos ter exemplos frecuentes da existencia dunha serie de obxectos que sempre acompañaron a outros, uns van sempre primeiro e os outros inmediatamente despois. Lembramos mentalmente a súa conxunción constante en todos os casos pasados que coñecemos e sen máis, chamamos aos primeiros **causa** e aos segundos **efecto**, e inferimos a existencia duns da existencia dos outros. Pero realmente esta conexión está unicamente baseada en experiencias pasadas e gardadas na memoria. Polo tanto a **idea de causa e efecto derivase da experiencia.**

O pensamento de Hume, que busca a orixe do noso coñecemento na experiencia, nega a posibilidade de coñecer calquera realidade que tente ir máis alá das nosas impresións e ideas e por tanto **nega a conexión causal**.

- **O Costume:** é un hábito consolidado na mente. O costume produce un sentimento que é a determinación da mente para inferir que os casos presentes e futuros deben ser similares a como foron e se comportaron os casos pasados. Polo tanto, o costume produce unha propensión que nos leva a pasar dun obxecto á idea do seu compañeiro habitual. É nesta propensión motivada polo hábito, onde reside a esencia da necesidade da nosa mente. Polo tanto, **a necesidade causal é algo mental**. Conclusión: non hai causalidade real, é dicir, **o que ocorre na natureza é independente das operacións do noso entendemento**.

5.- ESCEPTICISMO EN HUME

Se entendemos por escepticismo a desconfianza no traballo especulativo e demostrativo da razón, Hume é sen dúbida un escéptico. Hume propoñía opoñernos á toda poderosa razón sen límites defendida polo racionalismo. O escepticismo corta as ás a un uso da **razón dogmático** que estaban a facer os racionalistas, e sométea ao empirismo (á experiencia sensible): se non hai impresión non hai coñecemento só cuestións de feito. O escepticismo é adoptado como unha posición de contención e freo á especulación. A única área que Hume deixa para esa especulación é a das ciencias formais (ou área de relacións filosóficas), e terá un carácter puramente probabilista.

Pero é necesario puntualizar a que tipo de escepticismo nos referimos cando falamos de Hume. Debemos considerar dous niveis de escepticismo: o **escepticismo rigoroso** que establece que non sabemos nada máis alá dos fenómenos nin poderemos sabelo nunca; e o **escepticismo moderado** cuxa intención é recoñecer a nosa ignorancia e limitación cognitiva e a posibilidade de erro incluso no que cremos coñecer.

Estes dous tipos de escepticismos concrétanse en dous momentos históricos: o **escepticismo pirrónico** (escepticismo clásico de Pirrón e os seus seguidores) que se presenta como un posicionamento extremo e paralizante. A posibilidade de calquera certeza é negada: nada sabemos e nada poderemos saber nunca. É un escepticismo desmedido, polo tanto rexeitado por Hume. E o **escepticismo académico**, un posicionamento moderado, recomendado no plano gnoseolóxico como grado de dúbida. É necesaria a precaución e a modestia, que deben acompañar a todos os razoadores xustos en todo tipo de investigacións. Permítenos tomar conciencia da nosa propia limitación. Para Hume é válido e recomendable.

O escepticismo tamén será distinto dependendo do momento no que se presente: **escepticismo antecedente** ou previo (é á dúbida metódica de Descartes). Hume rexeita esta metodoloxía cartesiana xa que este procedemento sería *ad infinitum*, pero non obstante, valora as súas consecuencias como precaución metodolóxica ao permitírnos abordar os problemas con imparcialidade (limpeza da mente). E **escepticismo consecuente** ou a posteriori: ocorre ao reflexionar sobre a ciencia adquirida ou sobre as investigacións realizadas. Hume considera válido este tipo e equipárao ao académico. É posterior.

6.- O LEGADO DE HUME

Hume influíu nunha gran variedade de filósofos e pensadores posteriores. As súas ideas, particularmente e o seu empirismo radical respecto aos límites do coñecemento, espertaron a Kant do seu "*soño dogmático*" e marcaron a súa primeira Crítica. Tamén influíron en movementos como o utilitarismo en personaxes como Adam Smith, Darwin e outros pensadores da Ilustración. O legado de Hume chega ata o século XX con Bertrand Russell e despois os empiristas lóxicos. Nas primeiras décadas deste século xurdiu a chamada **filosofía da ciencia** como unha disciplina autónoma doutras disciplinas filosóficas; o seu obxectivo era formular unha "teoría científica" unificada para todas as ciencias. En particular, recuperaremos a obra dos filósofos do **Círculo de Viena**. Neste grupo analizábanse problemáticas relacionadas coa estrutura das teorías científicas e os conceptos que as conformaban, os vínculos entre as teorías e a experiencia, e a demarcación entre o científico e o non científico. Estes debates serviron para consolidar unha concepción científica como dominante en corrente principal da filosofía da ciencia.